

İÇİNDEKİLER

- Cep Aynası • 7
Kadın: O Güzel Kelime • 16
Zincirin Kadim Halkası • 22
Eydür, Seyhan Erözçelik • 32
Bir Dal Hercai Menekşe • 35
Türkçenin B ya da Erk Planı • 38
 Büyük Saat'in Akrebi • 43
Kybele'nin Üvey Oğlu • 49
 Ada 'Kişiye Özel' • 55
Ahmet Telli, Bir Red İşareti • 65
"Dünya! Yu ellerini yalnızlık sularında" • 70
 Şair, Aslında Siyasi Bir Figür • 81
 İçine Kırılan Ayna • 88
"Kalp: O küçük oyuncak tren" • 92
 Gerisi Teferruattır • 95
Adana Bir Taht Şehridir • 98
 Şairin Adresi Bellidir • 102
 Siyah Bir Işık Damlası • 109
A, Antakya'nın da İlk Harfidir • 115
1989, Siirt'te Herhangi Bir Gün • 127
 Ben, Omar Vignole • 131
 Meriç'in Kırıldığı Yer • 135

SÖYLEŞİLER

- Bir Arşın İpek, Bir Dirhem Kül (Söyleşi: Hayati Baki) • 141
 "Hiçbir şair tribünleri seçmemiştir"
 (Söyleşi: Mehmet Sarsmaz) • 164
Zeyl 1 [Şiiri Anlamak İçin 'Hissetmek' Gerek] • 202
Zeyl 2 [Şaman Şairin Mektubu] • 205

Kişi Adları Dizini • 207

Cep Aynası

Her dönemin anahtar sözcükleri vardır. Spesifik kavram ve terimleri. Gurbet, büyü, aşk [sevda], hayal, yurt [vatan], hüznün [melal], acı [elem; keder], şafak, ağıt [sagu], çöl, karanfil, arkadaş [dost; yoldaş], isyan, bozkır, ülkü, yaz (mevsim; emir kipi), at, emek, dağ, devrim [ihtilal], halk, adalet, kavga, hasret [özlem], yazgı [kader], kargış [ilenc; beddua]; bu ve buna benzer sözcüklerin kullanım sıklıkları, değişkeleri, dilsel ve toplumsal şecereleri dolayısıyla o dönem/ler/in iç dikişleri açık edilebilir, tarihsel süreç denilen o kesif labirent tekrar kurgulanabilir. Ama deyimler örneğın “temize çekmek” bu olanağı vermez bize.

Deyimler, dilin taşırın damlalarıdır. Şiire; hiç değilse eklemlediğı, şırnga edildiğı dizeye; vecize, motto hüviyeti kazandırır. Veya şairin dolayısıyla yapıtın özgünlüğünü, kendine özgülüğünü, biricikliğini hepten berhava ederler. Son dönem sıkça kullanılan “temize çekmek” de bu türden bir deyimdir. Murathan Mungan’ın “Yalnız Bir Opera”sında gördümdü ilk (*Yaz Geçer*, 1992): “ölü bir yılın gibi yatıyordu aramızda/ yorgun, kirli ve umutsuz geçmişim/ oysa bilmediğın bir şey vardı sevgilim/ Ben sende bütün aşklarımı temize çektim”. Şairdir, her sözcük öbeğini elbette kullanabilir – özdeyiş, mesel, sav, slogan, ayet, besmele. Ancak böylesi ağılak bulgular, klişe buluşlar, oyunlar bulaşıcıdır. Giderek yüreğimize, imgelemimize sıvaşır, fikir haznemizi daraltırlar.

Şeref Bilsel “Köksüz, omurgasız, yönsüz bir şiir yığının içinde aynı imgeyi birçok kişide görebiliyoruz. İmgenin aslı, kime ait olduğı unutuluyor” der (*Varlık*, Haziran 2019): “Bunu aşmanın bir yolu, okuyup altını çizdiğimiz yahut hafızamızda kalan imge ile şairi arasında bağ kurmak. ‘Temize çekmek’ ifadesini üç ayrı şairin kullanımına bakalım: ‘ben sende bütün aşklarımı temize çektim’, ‘Çöpçüler sokağı temize çekiyor’, ‘ömür temize çekilmiyor’. Bu kargaşa, geçirgenlik halini imgenin omurga kazanamayışında aramak gerekir.”

İtiraz ne mümkün! Şair, salt cep aynasında değil, kıyısında dikeldiği nehrin, gölün aynasında da kendi eşkalini, suretini görebilmelidir. Yüzündeki Şark çibanını fark edebilmelidir.

Muzaffer Kale, ki aynı kuşaktandır Murathan Mungan'la, "Yazı, hayatı temize çekmektir" der (*mevzuedebiyat.com*, 8 Haziran 2018): "Yazı, hayatı temize çekmek olduğundan, insanı şaşkırtan, heyecanlandırıcı şeyler yazılı olanda daha çok karşımıza çıkıyor. Hayatın bizi ne kadar yoğun heyecanlandırdığını açıklamak için keçi boynuzu-bal söylencesindeki 'Damlayan Mucize'ye kadar gider. Varsa, o da bir şeydir." Altay Ömer Erdoğan da hemfikirdir Muzaffer Kale'yle (*Mızıka Çalan Çocuklar İçin İlk Yardım Bilgisi*, 2019): "yolumuza müsveddedir bu yalnızlık/ temize çekeceğimiz bir hayat dalgalanıyor/ bayraklarımızda!"

Yoo, ne aşkı temize çekebilir insan, ne hayatı. İki de şiirsel tözün bizatihi kendisidir çünkü. Asal elementleri!

Her şair elbet bir geleneğe, kültürel silsileye doğar. Bu; sadece antik, klasik şiiri değil marjinalliği, yenilik fetişizmini ululayan modernist bir önkabuller silsilesi de olabilir. Müfredata, verili kültüre koşut bir popülizm de olabilir. Azbiraz Divan, azbiraz Halk şiiri, daha çok Nâzım Hikmet, Garip, İkinci Yeni 'esintili' bir eklettizm de. Sorun, varsa bir sorun, o da poetik malzeme tedarikindedir. Kasıtlı ya da değil; beylik kavramlara, soyut imgelelere abanmaktır. Temrinden, yinelemeden kaçınmaktır. Dilsel arınmaya, özleşme çabalarına dudak bükme. Kitaplara, sözlük ve dergilere küsülü durmaktır. Çağını, çağdaşlık sorunlarını, dolaşısıyla nesnel bağlaşımları kaale almamaktır. Şiir tarihini akımlara, manifestolara indirgemektir. Çalıntıya, gizli iktibasa gönül indirmektir. Eşzamanlı şiir pratiğine seyirci kalmaktır. Eleştiriyi, bir disiplin olarak eleştiriyi umursamamaktır. Vecize, motto hüviyeti kazanmış dizeleri, şiir ve kitap adlarını çoğaltmaktır. Kolaja, arabeske göz kırpmaktır.

Bir uyarı (Hüseyin Cöntürk, *Çağının Şairi*, A Dergisi Yayınları, 1960 [2006]): "Klişeleşmiş bir dille şiir yazmak çok kolaydır. Etrafınıza bakınız, yüzlercesini göreceksiniz./ Fakat klişe olmayan bir dille şiir yazmak da zor değildir. Etrafınıza bakınız, 'klişe olmamak için' yazılan, 'inat için' yazılan birçok şiir göreceksiniz./ Dili yüceltmek için klişeci olmamanız yetmez. Klişelerden arıtığımız dilin

boşluklarını doldurmanız, ona bir tazelik katmanız da gerekir./ [Yine etrafınıza bakınız:] Güçlü olan hareketler, dili yeni klişeleşmelere götürebilen hareketlerdir. Dil, bir yandan klişeleşerek, bir yandan da klişelerden arınarak canlılığını korur./ Dile tutunabilen tazelikler getiren kimse, bunlar ergeç klişe olarak dökülseler bile, dili yüceltmış olur.”

Yüceltmekten kasıt, dilin poetik çıtasını yükseltmektir. Bir basamak, birkaç basamak daha eklemektir merdivene. Çekülü Yusuf'un kuyusuna, kireç ocağına sarkıtmaktır, şiirin gizli koylarına, kanyonlarına. Biri olarak, birey olarak, Hüseyin Cöntürk olarak elini taşın altına koymaktır. Daha bir varsıl, doğurgan kılmaktır Türkçeyi. Hep bir “edebiyat mühendisi” diye nitelendirilir, o. Bana göre, Eser Gürson'un tarif ettiği türden bir “edebiyat düşünürü”dür; öncü, kurucu kasttan: “Cöntürk, henüz gençlik yıllarını yaşayan eleştirimizin merkezi konumundadır ve bu özelliğiyle Türk edebiyat eleştirisinin miladıdır” der *Edebiyattan Yanı*'da (2001): “Ne retorigin ne de izlenimci eleştirinin altundan kalka[bildiği], şiirin ş'sinden, eleştirinin e'sinden anlama dönemi, Cöntürk'ün şiir ve eleştiri kurumuyla başlamıştır.”

Eleştirinin ş harfi denilebilir Hüseyin Cöntürk'e. Tabii Eser Gürson'la Asım Bezirci'yi unutmamak kaydıyla. Bir de Mehmet H. Doğan'ı.

Bir şah beyit (*Fuzûlî Divânı*, Haz. Abdalbaki Gölpinarlı, 1948): “İlm kesbiyle pây-e-i rif'at/ Ârzü-yı muhâl imiş ancak/ Işk imiş her ne var Âlem'de/ İlm bir kıl ü kâl imiş ancak”

Işk ya da aşk, Türkçenin en gözde, baskın bir o kadar 'flou' kavramlarındandır. 'Flou', puslu; tarifi ne mümkün! Mutasavvıflara göre, aşk aynadır, aynaya bakandır, aynanın içindekidir, görme ediminin bizzat kendisi. Ayna –s'imge olarak ayna– da Halk ve Divan şiirinin temel mazmunlarındandır.

Haydar Ergülen 'en genç' mutasavvıflardandır. Şiirlerinde hep 'kırmızı sakallı' bir derviş, bir abdal resmi verir; hiç değilse *Sırat Şiirleri*'nden (1991) beri. “bir günlük ağacı gibi aşkın doğusundam/ çöl diye geçilen aşk doğudadır/ geçseydim, geçilirdim, güler yanardım” der “Sırlar Gazeli”nde (*Sombahar*, Mart-Nisan 1992): “dört kapıda bulut olup aynaya kandım/ sır tutmayan ayna yüz karasıdır/ baksaydım, kırılırdım, düşer yanardım”.

Ayna (gözü, ayîne, mir'ât), Divan şiirinin kilit sözcüklerindedir. Yârdır, zülûftür (zülfüyâr), sevgilinin yüzüdür, ışıktır (nur), güneştir (ayîne-i âsmân, ayîne-i hâverî, ayîne-i çerh), Tanrı'dır, Anka'dır, Simurg'dur. Hintlilerden, Perslerden dilimize, yüreğimize musallat olmuş bir 'şey'.

Edip Cansever "İnsan yaşadığı yere benzer" der. Dil/lisan neye benzer, peki? O da konuşulduğu, yazıya geçirildiği yere, yöreye benzer. Sahibine benzer! O da insanla birlikte yer değiştirirken, bir başka yere ayak göçürürken yerli/yerel vurgularını yitirir. Yük olarak gördüğü fazlalıklarını, hiç değilse bir bölümünü atar.

Kadim metinlere bakıldıkta; Türkçenin 'soğuk' bir dil olduğu söylenebilir. Giderek "barbar"lara, steplere, tundralara özgü keskinlik ve vurgulamalarını yitirmiştir. Bugünkü heceleme düzenimiz, Selçuklulardan beri, Farsçanın heceleme düzenidir çünkü. Metin Kaygalak, "Farsbükü / Rûm Şuara Kantatı" başlıklı şiirinde bu dilsel evrilmeye mim koyar:

Hadi biraz da eski şiirden konuşalım
şu tumturaklı
bir o kadar tarazlı Asyatik ağzın
en şuarası Aprın Çor Tigin'den:

*begler atın urgurup
kadgu anı turturup
mengzi yüzi sargurup
korkum angar türtülür*

Fars'ta bükülmeyeydi Türkmen'in dili
kalmıştınız bu tarazlı dil ile...

Ne demişti usta:

–Ancak rûmun şuarası ölümün arkasından konuşur!

(Ortodoks Oğlanlar İçin Fücür, 2006)

Dil bir halkın, coğrafyanın belleğidir. Türk antologyası da binbir surat gölgelerin bir seyir defteri. Edip Cansever de bu revnaklı gölgelerdendir, Ahmet Telli ya da Ahmet Erhan da. Ahmet Telli “Anlat bize yürüyüşün güzelliğini” der “At” adlı şiirinde:

Avradın ve silahın kardeşisin ya
feodalın töresini anlat biraz da
ve terkinde kaçırdığın kızları

Dağları anlat bize, eşkiya gecelerini
ölümleri, ölümsüzlükleri anlat
sonra da nasıl hiç yaşlanmadığını

Ve savaşları anlat, savaşçıları
Korkak ve cesurları anlat bize
sonra tahta’dan tunca dönüşünü

Sen ki hepsini görüp yaşayansın

(1982, “At” [bkz. *Vedâ Divânı*])

Yunan mitologyasındaki Patroklos’u anımsatır, anıştırır Ahmet Telli. Atlarıyla hemhal olan Patroklos’u. Ahmet Erhan ise Akhilleus’a bitişik durur, yol arkadaşı Patroklos’u kaybeden, karısı Polyksena tarafından pusuya düşürülen ‘mağlup’ Akhilleus’a:

Türklerin anayurdundayım. Yalnızım. Alkol. Yok.
Savunduğum her şeyin savunmaya geçtiği. Tanrım
Yok. Boğulsam cezir oluyor, yaşasam med.
Artık evcil olan kelimeler arıyorum;
Oda. Pipo. Kitap. Çocuk. Ev. Aile. İş. Otobüs.
Atım öldü. Avradım beni sevmiyor. Silahım suskun

(1990, “At Avrat Silah” [bkz. *Buraya Gömülüdür*])

Ok ve sadak, kılıç ve kın, derviş ve hırka, su ve matara, mum ve şamdan, at ve tavlâ; birbirini çağırın sözcüklerdir. Ok ve kalp, kılıç

ve düello, at ve yengi, su ve çöl, mum ve pervane, gurbet ve sıla; bu ikili silsilelerin bir diğer örneğidir. “At, avrat, pusat” da bir başka örneği. Pusat sözcüğü bir dönemin imi, mihenk taşı olmasına karşın zamanla kullanımdan düşer, ‘silah’la yer değiştirir. Çünkü devreye yazı girer, tabletler girer. Harfler, alfabeler! Artık başka bir uyağa, bir üçüncü ayağa ihtiyacı yoktur kolektif belleğin...

Ahmet Telli’nin “At”ına Melih Cevdet Anday’ın “Anlatma bana atları!/ Yüreğim kaldırmıyor düşündükçe vurulup/ Vurulup yerde yattıklarını” içlenmesinin bir değişkesidir, denilebilir. Ahmet Telli de böyle algılsın, onun *Kolları Bağlı Odysseus*’uyla (1962), özellikle “Troya Önünde Atlar”ıyla birlikte okunsun ister. Akli Troya’dadır daha. Batı’da, Grek-Latin arketiplerinde.

Belki söylemek bile fazla: Her şiirin zihinsel bir arka planı vardır; şairin yaşamıyla, iç dünyasıyla, etnisitesiyle, yeryüzü halleriyle bağlantıları. Gelgelelim her şairin arkasında Arîlere, Sümerlere, İyonlara uzanan bir şairler silsilesi de vardır. İnsanın neligini, içine doğduğu çağı, tarihsel kültürel coğrafyayı kavramak için bu uzun zincirin halkalarını bilmek zorundadır. Nermi Uygur haklıdır: İnsan için ‘bilinç derinliği’ kadar ‘bilinç genişliği’ de önemlidir. Bu genişlik de uzaklara bakarak kazanılır: Sırf Batı’ya değil, Mısır’a, Mezopotamya’ya, İran’a, Kafkaslara. Daha bir uzaklara: Orta Asya’ya, Hindistan’a, Çin’e!

Şiir nihayet bir ‘sır kapı’dır. İnsanın doğasına, tinsel evrenine açılan bir kapı. Bir cümle kapısı!

İmge, zihinsel bir tasarımdır. Eğretilemedir, benzetmedir. Düştür, hayaldir, hülyadır. Bir surettir. İmdir, sözcüktür, bir sözcük küme’sidir. Şiirin kadim, beylik öğelerindedir. Hatta birçok simge, özellikle kadim çağlara ait simgeler, arketipler –örneğin Penelope, Nefertari, Ramses, Hz. Yusuf, Sappho, Tomris, Zül Karneyn, Cleopatra, Konfüçyüs, Hz. İsa, Kawa, İmruülkays, Hz. Ali, Börte, Hallac-ı Mansur, Nilüfer Hatun, Tamara, Roland, Pir Sultan, Jeanne d’Arc– enikonu imgedirler. Zihnimizde, iç dünyamızda ardışık ışık huzmeleri, ipek, keten çileleri oluştururlar. İmge, evvelsi gün tanımlanmış olabilir, ki öyledir, ancak *İlyada*’nın, *Odysseia*’nın, hatta *Gılgamış*’ın da başat öğelerindedir.

Aynı şey ‘sessiz okuma’ ya da ‘içinden okuma’ için de geçerlidir. IV. yüzyılda Aziz Ambrosius tarafından adlandırıldığı söylenir.

Bana göre, düzşiiir ya da düzyazısal şiir bu okuma biçiminin bir ürünüdür.

Düzşiiir ya da düzyazısal şiir, yaygın adıyla mensûr şiir, daha Tanzimat, Meşrutiyet dönemlerinde fark edilir. Yaygın adıyla diyorum çünkü Halit Ziya'nın önerdiği bu ad günümüze dek dolaşımında kalır. Doğrusu ya; Halit Ziya Uşaklıgil'in *Mensûr Şiirler*'i (1889), bu türün derli toplu ilk örneğidir. Ehvendir, bir Baudelaire'in *Paris Sıkıntısı*'nın, Rimbaud'nun *Cehennemde Bir Mevsim*'inin yanında esamisi okunmaz cinstendir ama o başka bir konu.

Cumhuriyet şairleri selefleri kadar hevesli, meraklı olmasalar gerek. Zira düzşiiir 50'li, 60'lı yıllara dek arafta kalır.

İlhan Berk "İstanbul'da kadınlar uzun boylu/ U gibi güzel." der "U" başlıklı şiirinde (*Taşbaskısı*, 1975).

"Harfler"de de "Bir biçimler evrenidir harfler. Salt biçimleriyle vardır benim için. Özü yoktur, ya da görmem onu. Bir Aristoteles gizemciliği. Anlam olarak beni ilgilendirmezler, harfler olarak görmeye alışmışımdır çünkü" der (*Kül*: "Berk Sözlüğü", 1978): "Böyle gördüğüm için de biçimler, renkler, kokular kazanmıştır; yani benim olmuştur. Her harf benim yaşamımda çeşitli kılıklara, renklere, kokulara girip çıktı. Bir zamanlar büyük A'yı severdim, şimdi küçük a'yı büyük A'nın hiçbir biçimine değişmem. Ama U ile f her zaman sevdiğim baş harflerim oldu. Büyük bir aşk duymuşumdur U'ya. Bir esriklik simgesidir U: dölyataklarında barınır."

Şiirin nabzı dergilerde atar, denir. 70'li, 80'li yıllarda Ankara'da birbirinden güzel dergiler yayımlanırdı: *Türk Dili*, *Oluşum*, Nuri Pakdil'in *Edebiyat*'ı, *Yapıt* (ki İlhan Berk'in *Taşbaskısı*'nın ilk baskısı da Yapıt Yayınları tarafından yapılmıştır), *Yaba*, *Mavera*, *Yazıt*, *Türkiye Yazıları*, *Bilim ve Sanat*, *Tan*, *Yarın*, *Sanat Rehberi*. Ama Ali Püsküllüoğlu'nun *Yusufçuk*'u en güzeliydi. 4 sayfa, tabloid boyda (Ocak 1979-Aralık 1980, 24 sayı). Denilebilirse, bir 'podium'du *Yusufçuk*. Modern şiirin bir camekânı, kristal küresi. Ankara, şiirin de pay-i tahtıydı o yıllar. Kızılay'da, Zafer Çarşısı'nda dönemin ikonlarıyla, bir Ahmed Arif'le, bir Gülten Akın ya da İlhan Berk'le karşılaşmak hiç de şaşırtıcı gelmezdi gençlere. Bize!

1980 ya da 81'de, Sanat Kurumu'nda, bir şiir dinletisinde tanıştıktı İlhan Berk'le. "Littera Amor"u okumuştı. Bu yüzden midir bilmem düzşiiir denildikte ilk o gelir aklıma. Hoş, İlhan Berk,

Mısırkalyoniğne'den (1962), *Şenlikname*'den (1972) beri düzyazıya yakın durur. Sesi değil, ritmi değil, gözü önceler. İçinden okunmayı! *Yusufçuk*'ta da yazmıştı zaten (Mart 1979, "Şiirin Gizli Tarihi"): "Bazı şiirler salt sesle yürür. Bu yüzden göz görmez onları. Bazı şiirlerde de (acıyı kazdıklarından olacak) ses duyulmaz. Ya da çok altlardan gelir."

2002'ye, Altın Portakal Şiir Ödülü'ne dek, ki Ahmet Oktay'a verdiği o yıl, yollarımız bir daha keşişmedi İlhan Berk'le.

Baykuşun rızkı ayağına gelir, denir. Antalya'ya, ödül törenine o da çağrılmıştı. 20, 21, 22 Mart. Sorular, sorular: Kimdim; kime, kimlere bakarak yazıyordum; "tekâmül zinciri"den, Garipten, İkinci Yeni'den haberim var mıydı; yurtdışına çıkmış mıydım hiç; çok mu içiyordum, neler içiyordum; okumaya, yazmaya ne denli vakit ayırabiliyordum; neden göçmüştüm Adana'ya; aşk hayatım nasıl gidiyordu; bunca yıl niye fark edememişti beni? Kendini de, daha doğrusu, "hafıza muhafızı" diye nitelendirdiği şair İlhan Berk'i de anlattı zaman zaman. Yazılıysaydı, kayıt altına alınsaydı, şüphe yok, *Uzun Bir Adam*'ından daha gümrah bir yapıt olurdu 'içine atıkları'.

Ayrılırken, "İşin zor Hüseyin Ferhad" dedi. "Daha çok ararsın göğsüne süt yürümüş kadınları." Aklında, onca söz düellomuzdan, sadece cinsel tutumumla, tercihimle ilgili o cümle kalmış demek: "Nice kadınlar tanıdım cevval, alüfte, lakin göğsüne süt yürümemiş hiçbir kadın yatağıma, hamağıma değil düşlerime bile girememiştir."

Şairler çamlara, okalıptüslere benzer, derinlere, çok derinlere gider kökleri. Sahiden koynunda 'aşk' besleyen bir Diogenes'dir, o. Bir bilge, tayy-i zaman içre bir mutasavvıf. İkinci Yeni laftır, bir kaçamak. Her seferinde başa, en başa döner yüzünü, dönmüştür: Halit Ziya'ya, Li Po'ya, Nedim'e, Fuzûlî'ye.

U, "uysal, kolay uzlaşan, bulunduğu ortama ve koşullara kolaylıkla uyum sağlayan kimse" anlamına gelen 'uyaroglu' sıfatının da ilk harfidir. Turgut Uyar'ın soyadının da baş harfi. Turgut Uyar "Mektup" adlı şiirinde adeta itiraz eder: "gecenin her kuşatmasında/geri çekilmeyince/ değişir kendini V'yle/ çünkü daha bir güçlülüktür/ köşeli olmak"

Bililir, *Toplandılar* (1974) ve *Kayayı Delen İncir* (1982) sokak şiirleridir. Şairin toplumsal çalkantılara kulak verdiği, işçi sınıfına, öğrenci ayaklanmalarına yakın durduğu dönemin ürünleri. Peki, İlhan Berk'in kalbini çelen, *Toplandılar*'ın "romalı bir U göğüsleyebilir